

УДК 81'42:811.161.3

UDC 81'42:811.161.3

СПЕЦЫФІКА ПЕРЛАКУЦЫІ Ў БЕЛАРУСКАМОЎНЫМ МЫТНЫМ МЕДЫЯДЫСКУРСЕ*

SPECIFICITY OF PERLOCUTION IN BELARUSIAN-LANGUAGE CUSTOMS MEDIA-DIS COURSE

В. Ю. Шыманская,
кандыдат філалагічных навук,
дацэнт, загадчык кафедры замежных
моў філалагічнага факультэта
Беларускага дзяржаўнага педагагічнага
ўніверсітэта імя Максіма Танка

O. Shymanskaya,
PhD in Philology, Associate Professor,
Head of the Department of Foreign
Languages, Faculty of Philology,
Belarusian State Pedagogical University
named after Maxim Tank

Паступіў у рэдакцыю 17.04.23.

Received on 17.04.23.

У артыкуле на матэрыяле выбаркі з тэкстаў сайтаў мытнай і пагранічнай службы Рэспублікі Беларусь аналізуецца спецыфіка беларускамоўнага мытнага медыядыскурса. Апісаны суадносіны лакутыўнага, ілакутыўнага і перлакутыўнага складнікаў у пяці тэматычных групах тэкстаў. Характарызуецца спецыфіка актуалізацыі перлакутыўнага кампанента ў залежнасці ад тэмы тэкстаў. Зроблены высновы адносна рэпрэзентацыі вобраза беларуса-грамадзяніна і беларуса – супрацоўніка мытнай і пагранічнай службы ў сучасным беларускамоўным мытным медыядыскурсе.

Ключавыя словы: мытны дыскурс, медыядыскурс, медыятэкст, дыскурс-аналіз, перлакуцыя, ілакуцыя.

The article analyzes the specificity of Belarusian-language customs media-discourse on the material of sampling from the texts at websites of customs and border services of the Republic of Belarus. It describes the correlations of locative, illocutive and perlocutive components in five thematic groups of texts. It characterizes the specificity of actualizing the perlocutive component depending on the topic of texts. The conclusion is made regarding representation of an image of Belarusian citizen and Belarusian customs and border service employee in modern Belarusian-language customs media-discourse.

Keywords: customs discourse, media-discourse, media-text, discourse-analysis, perlocution, illocution.

Уводзіны. Кагнітывістыка і дыскурс-аналіз, якія з'яўляюцца аднымі з прыярэтэтных і найбольш запатрабаваных напрамкаў сучаснай лінгвістыкі, вымушаюць даследчыкаў звяртаць увагу як на сэнс выказванняў, так і на спецыфіку яго эксплікацыі ў камунікатыўным акце. Кагнітыўнае даследаванне камунікацыі дазваляе не толькі інтэрпрэтаваць і ствараць выказванні, «але і дае магчымасць тлумачыць, як адбываюцца планаванне, вытворчасць і разуменне маўленчых актаў» [1, с. 44].

Дасканалы аналіз рэпрэзентацыі ўнутранага свету чалавека ў беларускай мове прадугледжвае вывучэнне прыватных дыскурсаў, у тым ліку тых, камунікатыўны змест якіх не сканцэнтраваны на пытаннях стану, паводзінаў ці зносін чалавека; тым не менш, іх аналіз дазваляе выявіць спецыфіку ментальна-моўнай прасторы сучаснай Беларусі на аснове лакутыўных, ілакутыўных і перлакутыўных складнікаў маўленчага акту.

Сучасная экстралінгвістычная сітуацыя паўплывала на камунікатыўна-прагматычную спецыфіку ўсёй медыяпрасторы Беларусі і на мытны медыядыскурс у прыватнасці. Актуалізацыя пытанняў дзяржаўнай бяспекі, пагрозы і нестабільнасць многапалярнага свету прывялі да ўзмацнення значнасці катэгорыі міру, дабрабыту, закону, бяспекі для кожнага грамадзяніна. У той час як камунікатыўныя мадэлі і стылістычныя асаблівасці сучаснага медыядыскурса Беларусі з'яўляюцца прадметам даследаванняў такіх вучоных, як В. Д. Старычонок, В. І. Іўчанкаў і інш., выяўленне спецыфікі ілакутыўных і перлакутыўных складнікаў мытных медыятэкстаў, а таксама вызначэнне аспектаў рэпрэзентацыі вобраза чалавека ў іх на сёння не ажыццяўлялася.

Заснаваны на метадалогіі дыскурс-аналізу і высновах адносна спецыфікі мытнага дыскурса, зробленых у працах Г. А. Сасуновай і Я. А. Фядорчанка, а таксама нашых папярэдніх даследаваннях, дадзены артыкул ставіць мэтай выявіць спецыфіку рэпрэзентацыі вобраза чалавека ў беларускамоўным мытным медыядыскурсе праз аналіз рэалізацыі камунікатыўнай задачы на матэрыяле тэкстаў інфармацыйных парталаў дзяржаўнага мытнага і пагранічнага камітэтаў Рэспублікі Беларусь, Інстытута пагранічнай службы і Дзяржаўнага інстытута павышэння кваліфікацыі і перападрыхтоўкі кадраў мытных органаў Рэспублікі Беларусь.

Асноўная частка. Аналізуючы мытны дыскурс, можна сцвярджаць, што ён пераважна пазбаўлены вобразнасці і эмацыйнасці, а яго асноўнай функцыяй з'яўляецца інфарматыўная. У той жа час на сучасным этапе, калі мадэлі камунікацыі ў сучаснай медыйнай практыцы, паводле слоў В. І. Іўчанкава, ствараюцца на «тэкста-вебавай платформе» [2, с. 135], назіраецца тэндэнцыя да размывання межаў паміж жанрамі і дыскурсамі; вузкасפעцыяльны тэкст, размешчаны ў адкрытым доступе на партале дзяржаўнай арганізацыі ці праваахоўнага органа, аўтаматычна набывае прыкметы медыйнага тэксту і можа ў той ці іншай ступені мець прыкметы публіцыстычнага стылю з выкарыстаннем прыёмаў і сродкаў рэалізацыі прагмаўстановаўкі адрасанта.

Адзначым, што мы адносім да мытнага медыядыскурса тэксты як мытнага, так і пагранічнага камітэта, бо нягледзячы на функцыянальныя размежаванні сферы дзейнасці, гэтыя два органы з'яўляюцца тыпалагічна блізкімі і могуць разглядацца ў межах аднаго фрэйма.

* Артыкул падрыхтаваны пры фінансавай падтрымцы Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь (№ ДР 20211211).

У працэсе аналізу медыятэкстаў мытнага дыскурсу за апошні год мы ставілі задачай выявіць спецыфіку суадносін лакутыўнага, ілакутыўнага і перлакутыўнага кампанентаў у залежнасці ад тэматыкі тэкстаў. Мытныя медыятэксты магчыма сістэматызаваць па наступных тэмах: 1) супрацьдзеянне правапарушэнням і заканадаўчыя акты, 2) забеспячэнне бяспекі на межах краіны, 3) сітуацыя на пунктах пропуску / на мяжы, 4) супрацоўніцтва ў мытнай сферы і 5) прафесійная дзейнасць прадстаўнікоў мытнай / пагранічнай службы.

Як паказаў аналіз, тэксты, якія не маюць дачынення да вострых палітычных падзей і выклікаў, характарызуюцца перавагай лакутыўнага кампанента, перлакутыўны і ілакутыўны кампанент паслабленыя, напрыклад: *Брэсцкія мытнікі ўстанавілі спробу незаконнага ўвозу з Польшчы партыі адзення коштам больш за 2,6 млн. рублёў. Гомельскія мытнікі выявілі факт незаконнага захавання і рэалізацыі індывідуальным прадпрымальнікам каля 7 тыс. піратэхнічных вырабаў* [3].

Як мы ўказвалі ў папярэдніх публікацыях, беларускаму мытнаму медыядыскурсу ўласцівы інтэнцыі застрашэння, адмежавання ад адрасата і дэперсаналізацыя адрасанта [4, с. 78]. Артыкулы з паведамленнямі пра спыненне супрацьпраўных дзеянняў заканчваецца канстатацыяй прынятых мер і эксплікацыяй пакарання, прадугледжанага законам: *Узбуджана крымінальная справа. Парушальнік заключаны пад варту* [3]. *Па дадзеным факце пачаты адміністрацыйны працэс у адпаведнасці з ч. 1 арт. 15.5 КаАП Рэспублікі Беларусь (недэклараванне). Санкцыяй дадзенага артыкула прадугледжана накладанне штрафу ў памеры да 30 % ад кошту прадмета адміністрацыйнага правапарушэння* [3].

У пераважнай большасці канстатываных маўленчых актаў, якія апісваюць правапарушэнні, агучваецца іх меркаваная мэта, прычым характэрнай асаблівасцю з'яўляецца амаль поўная адсутнасць стылістычна маркіраваных слоў у апісанні дзеянняў правапарушальнікаў, параўнаем: *Брэсцкія мытнікі ўстанавілі грамадзяніна, які меў намер завезці ў Беларусь наркотык, схаваны яго ў рэйсавым аўтобусе. 3 мэтай прыярытэтнага ўезду ў пункт пропуску асобныя вадзіцелі спрабуюць парушыць заканадаўства... Магілёўскія мытнікі спынілі факт незаконнага ўвозу партыі ласосевай ікры для наступнай рэалізацыі на тэрыторыі Беларусі* [3].

Нязначныя па колькасці маркіраваныя калакацыі – спалучэнне «забыліся» пазначыць (дзеяслоў выкарыстаны ў двукоссі з мэтай спасылкі на магчымае «апраўданне» парушальнікаў) і спалучэнне *вынаходлівая грамадзянка*. Цікава, што перлакутыўны кампанент у названых прыкладах не актуалізуе негатыўную ацэнку ці інтэнцыю асуджэння, а хутчэй дэманструе паблаглівае стаўленне рэпрадучэнта да незаконнапалітных грамадзян. У дадзеным выпадку адбываецца некаторая персаналізацыя рэпрадучэнта, ён страчвае рысы нячулага архетыпічнага вобраза закона [5].

Меркаванне пра тое, што мытныя медыятэксты не характарызуюцца ацэнчнасцю, абвяргаецца пры аналізе тэкстаў на тэмы, звязаныя з палітыкай і дзяржаўнай бяспекай. У тэкстах аб сітуацыі на мяжы з'яўляюцца графічныя і лексічныя прыёмы ўздзеяння на рэцыпіента. Напрыклад, польскія памежнікі называюцца «вартавымі граніцы» ў двукоссі, што надае выказванню іранічны пеяратаўны

пасыл: *Гэта ўжо дзевятая спроба польскіх «вартавых граніцы» выцесніць бежанцаў у Беларусь* [6].

Ацэнчнасць выражаецца і лексічнымі сродкамі, як правіла, праз выкарыстанне прыметнікаў і дзеясловаў: *ілжывая інфармацыя аб інцыдэнце на беларуска-ўкраінскай граніцы; працягваюцца дэманстратыўнае мініраванне суседняй з Беларуссю тэрыторыі і правакацыі; польскі бок працягвае дэзінфармаваць грамадскасць; Літва больш не хвае зацікаўленасці ў стварэнні чэргаў* [6].

Цікавым з'яўляецца адначасова актуалізацыя лакутыўнага і перлакутыўнага кампанентаў, калі ў кантэксце са статыстычнымі дадзенымі ацэнчнасць выражаецца пры дапамозе часціц: *За мінулыя суткі польскім бокам аформлена толькі 50 % ад устаноўленай нормы па пропуску транспарту праз мяжу, а літоўскім і зусім 30 %* [6].

Баланс кампанентаў камунікатыўнага акта ў медыятэкстах «залежыць ад грамадска-палітычнай сітуацыі, тэхнакратычных прыярытэтаў, нацыянальных асаблівасцей» [2, с. 138], менавіта гэтым тлумачыцца актуалізацыя перлакутыўнага кампанента ў кантэксце, звязаных з надзённымі пытаннямі бяспекі і дабрабыту Беларускай дзяржавы.

Беларускі мытнік, памежнік і беларускі народ у цэлым рэпрэзентуецца як талерантны, чуллывы да гора іншых людзей. Адначасова са спачуваннем да людзей, якія знаходзяцца ва ўразлівым становішчы, рэпрадучэнт тэкстаў выказвае абурэнне несправядлівасцю і жорсткасцю людзей, якія не падзяляюць гэтыя каштоўнасці: *бесчалавечная палітыка; выкідаюць за агароджу; кінуты польскім бокам у крытычных умовах надвор'я; літоўскія сілавікі працягваюць цынічна выкідаць на граніцу людзей, якія знаходзяцца ва ўразлівым становішчы* [6].

Рэпрадучэнт імкнецца абудзіць у адрасата абурэнне негуманным стаўленнем да людзей, пачуццё адказнасці і з'яднанасці ў захаванні Беларуссю статусу мірнай дзяржавы. Цікава, што ў разглядаемых кантэкстах перлакутыўны кампанент пераважае над лакутыўным, адсутнічае спроба тлумачэння мэты дзеянняў як бежанцаў, так і памежнікаў, у адрозненне ад разгледжаных вышэй тэкстаў пра правапарушэнні пры перамяшчэнні тавараў.

Іншая спецыфіка выяўлена ў тэкстах пра супрацоўніцтва ў мытнай сферы: тут пераважае лакутыўны кампанент, ацэнчнасць не ярка выражаная, станючая: *Адкрыты дыялог паміж Еўразійскай эканамічнай камісіяй і мытнымі службамі ЕАЭС з'яўляецца адным з ключавых фактараў забеспячэння развіцця інтэграцыі. Удзел у такіх мерапрыемствах дзелавой супольнасці сведчыць аб даверы бізнесу да працы мытні і зацікаўленасці ў вырашэнні агульных пытанняў* [3].

У некаторых прыкладах можам назіраць прыкметы суб'ект-суб'ектнай мадэлі медыякамунікацыі, у якой адрасат выступае ў ролі суб'яседніка, а не аб'екта, як было раней [2, с. 136]: *Скарачэнне грузаватраку і тавараабароту ў напрамку Еўрасаюза лагічна абумоўлена істотным зніжэннем актыўнасці гандлёвых адносін з недружалюбнымі краінамі* [6]. Слова *лагічна* адлюстроўвае запыт да адрасата пагадзіцца з выказаным фактам.

Асобна трэба адзначыць групу рэквестываных тэкстаў, у якіх ступень узаемадзеяння рэпрадучэнта з чытачом найбольш высокая. Гэта тэксты пра разнастайныя конкурсы і канферэнцыі. Вядома, ілакуцыя з'яўляецца натуральным кампанентам такіх тэкстаў,

аднак сама форма яе рэалізацыі з'яўляецца адметнай спецыфічнай рысай мытнага медыядыскурса і ілюструе неўласцівы ёй ў пераважнай большасці сітуацыі «чалавечы», не дэперсаналізаваны, вобраз прадстаўніка мытнай ці пагранічнай службы; у кантэкстах бачым ужыванне неалагізмаў, клічных сказаў, прыёмаў рэкламы: *Тры ўдзельнікі розыгрышу, якія размесцяць у сябе на старонцы рэкламны цізер канферэнцыі і набяруць большую колькасць лайкаў, стануць пераможцамі гульні і ўладальнікамі прэстыжных прызоў* [7]. *Старшыня Дзяржпагранкамітэта ... раскажа аб сітуацыі на граніцы. Не прапусціце!* [6] *Пагранічная служба Беларусі 28 мая адзначыць 105-годдзе з дня ўтварэння! У святле гэтага свята мы праводзім ... конкурс на лепшы літаратурны, музычны твор аб пагранічнай службе і лепшае асвятленне ў сродках масавай інфармацыі дзейнасці органаў пагранічнай службы!* [6]

Асобную тэматычную групу тэкстаў утвараюць паведамленні пра дасягненні прадстаўнікоў мытнай і пагранічнай службы, пра выпуск спецыялістаў ці вынікі перападрыхтоўкі. Такія тэксты характарызуюцца ўзнёсласцю, наяўнасцю штампаў высокага стылю, інтэнцыяй матывацыі і гонару за выдатных прадстаўнікоў краіны: *урачысты рытуал выпуску, стануць у строй, давалі наказ, прысягнулі на вернасць беларускаму народу, сапраўдныя жыццёвыя каштоўнасці, прадаўжальнікі пагранічных і ваенных дынастый, маладыя абаронцы рубяжоў Беларусі, пакляліся беларускаму народу ў вернасці, узялі на сябе абавязальства быць надзейнымі абаронцамі нашай краіны* [6; 7; 8].

Вывады. На аснове аналізу тэматычных груп тэкстаў мытнага медыядыскурса мы прыйшлі да высновы, што рэпрэзентацыя ўнутранага свету чалавека ажыццяўляецца ў ім праз актуалізацыю перлакутыўнага кампанента камунікацыі. У тэкстах, якія паведамляюць пра спыненне супрацьпраўных учынкаў грамадзян, камунікатыўная задача паведамлення пераважае, рэпрадзюцэнт выступае дэпер-

саніфікавана, можа актуалізавацца інтэнцыя паблажлівага стаўлення да злачынцаў.

У тэкстах, якія маюць дачыненне да сітуацыі на мяжы і палітычнага напружання паміж Беларуссю і недружалюбнымі краінамі, большую вагу набываюць перлакутыўны і ілакутыўны кампаненты. Пры гэтым суб'ект-суб'ектная камунікацыя з адрасатам заклікае яго далучыцца да асуджэння негуманнага паводзінаў інашаземных памежнікаў, падкрэсліваецца еднасць беларускага народа, чуласць кожнага беларуса – як звычайнага грамадзяніна, так і супрацоўніка дзяржаўнага камітэта – да чужой бяды, людзей, якія знаходзяцца ва ўразлівым становішчы. Пры гэтым паводзіны, якія не ўхваляюцца, характарызуюцца адмоўна пры дапамозе лексічных і графічных сродкаў.

У тэкстах на тэму ўзгодненай палітыкі ў мытных сувязях і ўніфікацыі мытнага заканадаўства станюцца характарызуецца супрацоўніцтва з краінамі-партнёрамі. Суб'ект-суб'ектная прагматыка мытнага медыядыскурса выяўляецца ў запрашэнні рэцыпіентаў да ўдзелу ў канферэнцыях, конкурсах, гарачых лініях. Такія тэксты ілюструюць персаналізацыю мытнага медыядыскурса, імкненне да ўключэння кожнага грамадзяніна ў жыццядзейнасць краіны.

Камунікатыўная задача ўхвалення дзяржаўнай службы і сцвярджэнне значнасці службы абаронцаў рубяжоў краіны рэалізуецца ў тэкстах пра дасягненні, прысуджэнне кваліфікацыі і прызначэнне супрацоўнікаў на пасады. Перлакутыўная дасягаецца за кошт ужывання ўзвышанай лексікі, штампаў высокага стылю, клічных сказаў.

Як паказаў дыкурс-аналіз, мытныя тэксты рэпрэзентуюць вобраз беларуса як законапаласлухмянага і адказнага грамадзяніна, уключанага ў агульны кантэкст міралюбівага і стваральнага жыцця беларускага народа. Пераважна нейтральная канатацыя мытнага медыядыскурса можа актуалізаваць пярэтыўную перлакутыўную (у выпадку асуджэння негуманнага паводзінаў) і пазітыўную перлакутыўную (у выпадку ўхвалення вынікаў работы мытнай і пагранічнай службы).

ЛІТАРАТУРА

1. *Іўчанкаў, В. І.* Медыярыторыка : рытарычныя асновы журналістыкі, лінгвістыка публіцыстычнага тэксту, дыскурсны аналіз сродкаў масавай інфармацыі : курс лекцый / В. І. Іўчанкаў. – Мінск : Адукацыя і выхаванне, 2009. – 280 с.
2. *Івченков, В. І.* Новыя модели коммуникации и стилистические приоритеты современного медиадискурса / В. И. Ивченков // Медиалингвистика. – 2019. – № 6 (1). – С. 135–144.
3. Дзяржаўны мытны камітэт Рэспублікі Беларусь. Інфармацыйны партал [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <https://gtk.gov.by/bel/>. – Дата доступу: 13.03.2023.
4. *Шыманская, В. Ю.* Камунікатыўна-прагматычныя характарыстыкі адрасанта і адрасата ў мытным медыядыскурсе (супастаўляльны аналіз) / В. Ю. Шыманская // Весці БДПУ. Сер. 1. – 2020. – № 1. – С. 70–73.
5. *Shymanskaya, O. Y.* Pragmatic potential of news mediatexts on customs and border protection / O. Y. Shymanskaya // Filologičké Vědomosti : Vědecký a praktický časopis. – 2019. – № 1. – P. 7–12.
6. Дзяржаўны пагранічны камітэт Рэспублікі Беларусь. Інфармацыйны партал [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <https://gpk.gov.by/by/naviny/>. – Дата доступу: 13.03.2023.
7. Дзяржаўны інстытут павышэння кваліфікацыі і перападрыхтоўкі кадраў мытных органаў Рэспублікі Беларусь [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <https://inst.customs.gov.by/bel/>. – Дата доступу: 13.03.2023.
8. Інстытут пагранічнай службы Рэспублікі Беларусь [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <https://ips.gpk.gov.by/by/>. – Дата доступу: 13.03.2023.

REFERENCES

1. *Iwchankaw, V. I.* Medyarytoryka : rytarychnyia asnovy zhurnalistyki, lingvistyka publicystychnaga tekstu, dyskursny analiz srodkaw masavaj infarmacyi : kurs lekcyj / V. I. Iwchankaw. – Minsk : Adukacyia i vyhavanne, 2009. – 280 s.
2. *Ivchenkov, V. I.* Novye modeli kommunikacii i stilisticheskie priority sovremennogo mediadiskursa / V. I. Ivchenkov // Medialingvistika. – 2019. – № 6 (1). – S. 135–144.
3. Dzyarzhawny mytny kamitet Respubliki Belarus. Infarmacyjny partal [Electronic resource]. – Mode of access: <https://gtk.gov.by/bel/>. – Date of access: 13.03.2023.
4. *Shymanskaya, V. Yu.* Kamunikatywna-pragmatychnyia haraktarystyki adrasanta i adrasata w mytnym medyadykursie (supastawlyalny analiz) / V. Yu. Shymanskaya // Vesci BDPU. Ser. 1. – 2020. – № 1. – S. 70–73.
5. *Shymanskaya, O. Y.* Pragmatic potential of news mediatexts on customs and border protection / O. Y. Shymanskaya // Filologičké Vědomosti : Vědecký a praktický časopis. – 2019. – № 1. – P. 7–12.
6. Dzyarzhawny pagranichny kamitet Respubliki Belarus. Infarmacyjny partal [Electronic resource]. – Mode of access: <https://gpk.gov.by/by/naviny/>. – Date of access: 13.03.2023.
7. Dzyarzhawny instytut pavyšennya kvalifikacyi i perapadryhtowki kadraw mytnyh organaw Respubliki Belarus [Electronic resource]. – Mode of access: <https://inst.customs.gov.by/bel/>. – Date of access: 13.03.2023.
8. Instytut pagranichnaj sluzhby Respubliki Belarus [Electronic resource]. – Mode of access: <https://ips.gpk.gov.by/by/>. – Date of access: 13.03.2023.